MILOJE PETROVIĆ

PAVAO-VUK PAVLOVIĆ: O ZNAČENJU POVIJESNIH SMJERANJA

Pod naslovom *O značenju povijesnih smjeranja* Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu (Filozofijske studije 2, Liber, Zagreb, 1974) objavio je tri rasprave jednog od najstarijih i najuglednijih hrvatskih i jugoslovenskih filozofa P. Vuk-Pavlovića. Reč je o raspravama: *Pogled na kulturnopovijesna smjeranja, Zajednica i nazovi zajednica* i *Značenje povijesne predaje.* Dve prve rasprave proizašle su iz predavanja što ih je autor držao na međunarodnim filozofskim kongresima 1954. i 1958, a treća predstavlja prošireno predavanje što ga je autor održao na prvom skupu Društva za filozofiju i sociologiju SR Makedonije. Prve dve rasprave su objavljene na nemačkom jeziku u materijalima odgovarajućih kongresa, a treća se prvi put sada pojavljuje.

U raspravi *Pogled na kulturnopovijesna smjeranja* autor ispituje savremena kulturnoistorijska zbivanja posredstvom istraživanja njihovog „modela dvojnog njihala". Taj i takav model, po autorovom mišljenju predstavlja najadekvatniji metodološki način da se na teorijskom planu prodre u dijalektiku „kulturnog stvaranja i povijesnog događanja". Razmatrajući na tom modelu kulturu evropskog društva, Vuk-Pavlović dolazi do zaključka da se u kulturnoj prošlosti

toga društva kao i u njegovoj sadašnjosti, kao trajna njegova struktura javlja dijalektička konstitucija „napetosti između vjere i intelektualne kulture". Ta je napetost trajnog karaktera. Kulturnopovijesno smeranje u pravcu dominacije *znanja* i nauke nije bilo u stanju da sasvim u potpunosti prevlada *veru*, iako je nesporno da je *znanje* zadobilo dominaciju u sadašnjem trenutku evropske kulture, isto onako kao što ni dominacija *vere* nije uspela u prošlosti da prevlada i nadvlada *spoznaju*. *Vera* i *znanje*, po autorovom sudu, ostaju u evropskoj kulturi i dalje kao dva oprečna smera koji su upućeni jedno na drugo u kulturnom razvoju evropske zajednice, naravno suprotstavljajući se međusobno i trajno. No, ta suprotnost, iako je autor smatra fundamentalnom za evropsku kulturu, nije jedina koja danas čini ono što on naziva napetošću u kulturi. Druga jedna vrsta „napetosti" u smeru kulturnog događanja jeste napetost između *„kolektiviranja"* i *„individualiziranja"*. Ali takođe, to su dva samo suprotna smera u kulturnom događanju pored niza drugih koji karakterišu evropsku kulturu kao izdiferenciranu celinu. U ovome istorijskom času autoru izgleda da je položaj evropske kulture „prijelazan". Dve osnovne tendencije u obliku ideja „slobode" i „jednakosti", koje deluju pod uticajem dva oprečna oblika društvene organizacije života — kapitalizma i socijalizma, daju evropskoj kulturi karakter „prelazne" kulture. Na izvestan način ta je kultura u krizi, jer su diferencije suprotnih smerova ugrozile njeno jedinstvo. Međutim, bilo bi pogrešno zaključiti da autor u divergentnim kulturnim smeranjima vidi simbole krize kulture. Naprotiv, te su diferencije samo izraz njenog bogatstva i mnogolikosti u jedinstvu, koje to jedinstvo ugrožavaju samo onda kada se smerovi kulturnog kretanja ne daju međusobno uskladiti. Dominacija jednog smera nad drugim u kulturi već sobom rađa potrebu za novim jedinstvom kulture. Autor s razlogom konstatuje da su prolaznije ili trajnije revolucije „značile začetak velikih kultura".

Ova rasprava Vuk-Pavlovića predstavlja njegov sistem filozofije kulture a ne nekakav parcijalan pristup razumevanju kulture. Stoga nju valja valorizovati i posmatrati u kontekstu njegovog vlastitog filozofskog sistema a osobito u kontekstu razumevanja njegovog sistema estetike. Zbog toga ova rasprava predstavlja značajnu komponentu njegove filozofije i njegovog filozofskog sistema, ako je o takvom sistemu danas dopušteno govoriti.

Druga piščeva rasprava, *Zajednica i nazovizajednica* centrirana je oko problema mogućnosti jedne ljudske zajednice kojoj čovek pripada kao

društveno biće primereno i adekvatno svojim vlastitim mogućnostima. Pisac smatra da je ona zajednica prava u koju se čovek uključio prema „duševnoduhovnoj svojstvenosti". Za takvu je zajednicu karakteristično da se održava putem međusobnog usklađivanja i prilagođavanja. Rečeno savremenim jezikom, ovde se radi o neotuđenoj zajednici ili, kako bi Marks rekao, o asocijaciji ljudi. Nasuprot takvoj zajednici javlja se „nazovizajednica". Ona je tip zajednice u kojoj su odnosi između ljudi hijerarhijski uređeni. To su prisilne zajednice. Zajednice u kojima je princip potčinjavanja vladajući princip u njihovom održavanju. U stvari su takve zajednice samo prividno „ljudske", pošto su u suštini totalitarne zajednice. Pisac je stavio akcenat na anatomiju takve zajednice stalno joj izlažući karakteristike konfrontirano prema karakteristikama „prave" zajednice, ali ne samo sa namerom koja ne bi imala i izvanteorijske posledice. On upozorava da totalitarne ili „nazovizajednice" ipak nisu u stanju da gospodare svim bitkom čovekovim. Duhovno čovek, ipak, i u takvim zajednicama ostaje nepotčinjen i u isto vreme vezan za druge ljude, ali ne posredstvom moći, nego pristajanjem, slobodnim opredeljenjem sa zajedničke vrednosti. „Prave" zajednice niču iz tla slobode, za razliku od nazovizajednice čiji je stub oslonca nasilje nad ljudima. Na izvestan način ova rasprava izražava i politički stav pisca prema „nazovizajednicama", ali je lišena bilo kakvih primesa uskog politikanstva kakvo je veoma često prisutno u brojnim tekstovima socijalne filozofije. Njoj je bilo više stalo da potcrta antropološke i uopšte humanističke granice „nazovizajednica" nego da bude njihova politička kritika.

Izgleda da je centralno pitanje rasprave *Značenje povijesne predaje:* kako čovek iskrsava kao istorijsko biće? Kako se „nad čovjeka prirodnoga izdiže čovjek povijesni"? Odgovor na ta pitanja zahtevao je najpre od autora jasno određenje pojma *povjesnosti* bez koga nije mogao ni odgovoriti na zadata pitanja. Pod *povijesnosti* autor podrazumeva povezanost kontinuiteta života i kulture u vremenu. Kao povijesno biće čovek u povijesti iskrsava prijemom i prenošenjem povijesne predaje. U kontekstu takvog određenja povijesnosti i čoveka pisac definiše „povijesnu predaju" kao sumu sadržaja čovekove delatnosti i doživljaja, „koji ustraju kao pobudni nosioci mi-svijesti". To pokazuje da je pisac uspešno umakao zamci gledišta prema kome je „povijesna predaja" samo neka suma objektivnih činilaca lišenih čovekove duševnosti. „Samo po aktualnosti puna doživljaja — kaže pisac — predaja može značiti doista živu povjesnotvornu djelatnost" koja se očituje u kulturi.

Valja istaći da je autor bio svestan opasnosti, koja se vrlo često ne ističe u raznim dijalozima i monolozima o istorijskoj predaji, kada se bezrezervno podržava sve ono što se iz tradicije predaje sadašnjosti ili dospeva u sadašnjost. Autor nije zaboravio da je mnogo čega iz tradicije neprimereno kao istorijska predaja. Smisao predaje istorijske u kulturi i povijesti jeste uvek otvaranje budućnosti za drugo i drugačije u istorijskom kontinuitetu. Otuda se predaja javlja kao povijesna veza ali i kao iskon povijesti.
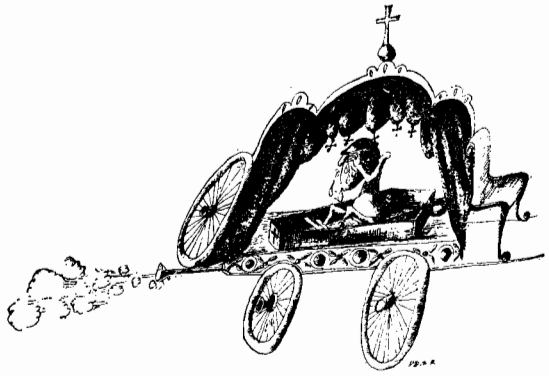
Sve tri ove rasprave Vuk-Pavlovića povezuje jedna ideja — povijest kao čovekovo delo i smisao kulture kao jezgro povijesti. Na dojmljiv način one pružaju mogućnost da se sudelujući u kulturi i istoriji brine za kulturu i istoriju. Naravno, može se čovek složiti ili ne sa njihovim osnovnim idejama ali se nikako ne može ne složiti sa oštro istaknutim zahtevom autora da se odgovorno prisustvuje u istoriji i u kulturi. U našem vremenu vrednost toga zahteva ne može se staviti u pitanje. Zato smatramo ove rasprave značajnim filozofskim doprinosom promišljanju današnjeg čoveka o svojoj vlastitoj istoriji i svojoj autentičnoj kulturi. Humanistički horizont u kojima se kreću konkluzije ovih rasprava ne počiva ni na kakvim utopijama koje su karakteristične za neka „humanistička proviđenja". Naprotiv, istorijski smisao autora za kulturu i istoriju držao je njegove misli o kulturi i istoriji u granicama stvarnih današnjih istorijskih mogućnosti čoveka. U tome je duh ovih rasprava blizak marksizmu, iako im teorijski motivi nisu poreklom marksistički.